

HOCA AHMET YESEVÎ'DE ÂLİM VE SÛFÎ TİPLEMESİ

Prof. Dr. Hulusi ARSLAN¹

Dr. Akmonshak USSAINOVA²

ÖZET

Hoca Ahmet Yesevî ve onun Dîvân-ı Hikmet adlı eseri Türk-İslâm Dünyasının din algısını şekillendiren önemli kaynaklardan biridir. Yesevî'nin İslâm anlayışı derin manalar taşır; insanı bütün yönleriyle kuşatır. Bu anlamda onun din anlayışı madde ile manayı, akıl ile aşkı, ilim ile ameli, ibadet ile ihlası birleştiren bir içeriğe sahiptir. Bütün bunların özeti ise sade ve samimiyete dayanan bir din algısıdır. Bu bağlamda Hoca Ahmet Yesevî'nin âlim ve sûfi tiplemesine bakıldığında, özü ile sözü birbirine uyan, bildiklerini hayata geçiren ve adaletle hükmeden âlimler ile özünü hak yoluna koyup aşk ile Allah'ı zikreden sûfiler ilmi ve tasavvufu güzel temsil eden örnekleridir. Öte yandan dini, gerçek anlamda bilmeyen, manasını doğru anlamayan ama zahirde sarık ve cübbe takarak halkı aldatan sahte âlimler ile yine halk içinde itibar devşiren ve halkın malına göz diken sahte sûfiler de rollerinin kötü örnekleridir. Bu makalede Hoca Ahmet Yesevî'nin dindarlık algısı âlim ve sûfi tiplemesi üzerinden ortaya konacak ve bu anlayışın çağımızda ifade ettiği anlam çeşitli açılardan irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hoca Ahmet Yesevî, Dîvân-ı Hikmet, Âlim, Sûfi, Samimi Dindarlık

HODJA AHMET YESEVÎ'S SCHOLAR AND SÛFÎ TYPING

ABSTRACT

Hodja Ahmet Yesevî and his Divan-i Hikmet his to compose is an important source of that shaped the perception of the Turkish-Islamic World. Hodja Ahmet Yesevî's understanding of Islam carries deep meanings; His İslâmîc understanding deals with all aspects of human; for example deals with matter with mean; mind with love; science with action / work; worship with sincerity has simultaneously a content incorporating understanding. This entire summary is perception on religion which pure and Based on sincerity. When Hodja Ahmet Yesevî's scholar and Sûfi type looked, we can find his scholar and mystics typing that are good man, true judge and chant with love of God sofi. On the other hand fake scholars who don't know religion in real but seemingly wearing turbans and robes and fool people and fake Sûfis who covet the property of the people are bad examples. In this article Hodja Ahmet Yesevî's understanding of religion demonstrating through its scholars and Sûfis typing and this understanding will be suspended from various angles in terms of our era.

Keywords: Hodja Ahmet Yesevî, Divan-i Hikmet, Scholar, Sûfi, Sincere Piety

¹ İnönü Üniversitesi İlahiyata Fakültesi, ORCID: 0000-0003-3578-0775, hulusi.arslan@inonu.edu.tr

² Ahmet Yesevî Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-2092-8733, akmonshak.ussainova@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article, Geliş Tarihi/Received:03/04/2021–Kabul Tarihi/Accepted: 24/04/2021

GİRİŞ

Türk-İslâm Dünyasının din anlayışı üzerinde Hoca Ahmet Yesevî ve onun yolunu takip eden Hacı Bektâş-ı Velî, Yunus Emre gibi Sûfilerin tesiri büyüktür. Bu şahsiyetlerin ortak özelliği saf ve samimiyete dayalı bir dindarlık anlayışına sahip olmalarıdır.

Buna karşılık çağımızın en büyük sorunlarından biri, kutsal değerlerin bile özel çıkar ve menfaatler için araç olarak kullanılmasıdır. Bu hastalıklı durum, her çağda bulunmakla birlikte bilgassa çağımızın ayırt edici bir özelliği haline gelmiştir. İnsanı metafizik değerlerden arındırıp, hazır ve önünde duran dünyevi faydalara yönlendiren modern medeniyet, bencil ve pragmatist bir insan modeli yaratmıştır. Dini değerleri dahi araçsallaştıran bu dünya görüşü maalesef İslâm dünyasına da sirayet etmiştir. Oysa İslâm kişinin sadece kendisini değil, akrabasını, komşusunu, mümin kardeşini ve hatta bütün insanlığın huzur ve saadetini düşünmesini ister. İslâm'ın sahip olduğu bu anlayışa, yeniden hayatîyet kazandırılmalıdır. Müslümanların olduğu kadar bütün insanlığın da buna ihtiyacı vardır. Bunun için akıl ve bilimin yanında manevi dinamiklerimizin de harekete geçirilmesi gerekir.

Bu dinamiklerimizin başında şüphesiz dinimizin ana kaynakları olan Kur'ân ve sünnet yer alır. Bunların yanında İslâm âlim ve âriflerinin bıraktıkları miras da çok kıymetlidir. Bunlardan biri de hiç şüphesiz Hoca Ahmet Yesevî'nin bıraktığı mirastır. Onun samimiyete dayanan dindarlık anlayışı, mal, şöhret, para ve diğer dünyevî menfaatler için en kutsal değerleri bile araç olarak kullanan modern insanın hastalıklarını tedavi etmede katkı sağlayacak niteliktedir. Bu sebeple bu makalede onun âlim ve sûfi kimliğine yüklediği anlamlar ortaya konmaya çalışılacaktır. Oraya geçmeden önce İslam kültüründe âlim ve sûfi kavramlarına yüklenen anlamı keşfetmemiz yerinde olur.

1. İSLÂM KÜLTÜRÜNDE ÂLİM VE SÛFÎ

Âlim kelimesi “ilim” mastarından türemiştir. Sözlükte “bilmek” anlamına gelen ilim (ilm) genellikle “bilgi” ve “bilim” karşılığında kullanılır. İmam Mâturîdî ilmi, “kendisinde bulunan kimseye, zikrolunan şeyin açık hale gelmesini sağlayan bir sıfattır” şeklinde tanımlar.(en-Nesefî 2004, I, 19) Âlim ise varlık ve hadiseleri bilen kişi manasına gelir. “Âlim ve âlim sıfatlarına hem Allah hem de insan için yer verilmekle birlikte Allah için ikincisinin kullanımı daha yaygındır. Aynı şekilde “allâm” Allah için, allâme ise insanlar için kullanılmaktadır”.(Kutluer 2000, 109) “Kur'ân-ı Kerîm'de ilim kökünden türeyen kelimelerin yaklaşık 750 yerde geçer. Bu sayı, bilginin ve bilme faaliyetinin Kur'ân mesajı bakımından önemini ortaya koymaktadır.(Kutluer 2000, 109) Âlim de ilmin önemine bağlı olarak İslâm kültürü içerisinde kıymet verilen bir kimsedir. “(Resûlüm!) De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? (Zümer, 39:9) ayeti bilginin ve âlimin önemini ortaya koymaktadır.

Kur'ân-ı Kerim âlim sıfatına sahip kimsenin birtakım özelliklerinden bahseder. Âlim vasfına sahip kişi herşeyden önce olgu ve olayları incelerken, onlardan birtakım ibretler çıkararak ve bu ibretler sayesinde gerçek varlığın idrakine varabilen kişidir: “Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da onun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır” (Rum, 30:22) Âlim, sadece bu idrake varan kişi değil aynı zamanda gerçek varlığa karşı saygı ve minnetralık duyan kimsedir. Zira Kur'ân'da yüce Allah'a saygı duyabilen kimselerin ancak âlimler olduğu belirtilir (Fâtır 35:28). Bunun yanında ilim sahibi, ilmiyle üstünlük taslamamalıdır, Çünkü her bilenin üstünde ondan daha çok bilen başka bir âlim vardır (Âl-i İmrân 3:7; Yûsuf 12/76). Bu sebeple ilim sahibi kişi sahip olduklarını sadece kendi bilgisine dayandırarak yüce Allah'ın her şeye hakim olan bilgi ve iradesini görmezlikten gelmemelidir. Nitekim nimetlerin yüce Allah'tan olduğu bilincine varamayanlar gerçek manada âlim sayılmamış aksine onun cahil kimselerden olduğu beyan edilmiştir (Zümer 39:49).

Hadisler de aynı şekilde bilginin ve âlimin önemine işaret edilmiştir. Hz. Peygamber, ilmin nâfile ibadetten daha üstün olduğunu (Tirmizî, İlim, 19; İbn Mâce, Muğaddime, 19), ilim talebi için yola çıkan kimsenin dönünceye kadar Allah yolunda olduğunu (Tirmizi, İlim, 2) belirterek ilim öğrenmenin değerli bir uğraşı olduğuna işaret etmiştir. Yine "Hikmetli söz mü'minin yitiğidir. Onu nerede bulursa hemen alır" (Tirmizi, İlim, 19) hadisi, ilim adamının bilgi ve hakikati köken ayırdımı gözetmeden alması gerektiğine işaret etmiştir. Hz. Peygamber "Kim, bir ilimden sorulur, o da bunu gizleyip söylemezse (kıyamet günü) ateşten bir gem ile gemlenir." (Ebu Davud, İlim 9; Tirmizi, İlim, 3) diyerek âlimin topluma karşı sorumluluk sahibi olduğuna, hakikati dile getirmedi çekingen olmaması gerektiğine işaret etmiştir. Hz. Peygamber âlimin sürekli ibadet eden kimselerden daha üstün olma durumunu ayın diğer yıldızlardan daha parlak olmasına benzetmiş, âlimleri peygamberlerin vârisleri olarak görmüş, âlimlerin miras olarak para değil ilim bırakacaklarını söylemiştir (Ebu Davud, İlim 1; Tirmizi, İlm 19; İbnu Mace, Mukaddime 17).

Sûfi kavramına gelince bu kavramın aslı ve kökeni hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Tasavvuf ıstılahında ilim ve tasavvursuz bir hali yaşamakla birlikte çeşitli makamları yürüyüp geçen kimseye sûfi denilmiştir.(Seyyid Mustafa Rasim Efendi ts., 728) Sülemî'ye göre, sûfiye gerekli olan ilk şey önce nefesine edebi, sonra ahlâkı alıp uygulamasıdır. Bunları uygulayınca Allah ona yüce halleri ihsan eder. Onun halk arasında yaşayış tarzı (şiarı) güler yüzlülük, geniş yüreklilik ve resmiyetten uzak içtenlik (istirsâl) olur.(es-Sülemî 1981, 10) Süleyman Uludağ Sûfi'yi, sûf ve âbâ giyen, eren, ermiş, gönlü saf (saf derun) kişi, mâlik ve memluk olmayan, nefsinde fâni, Hak ile bâkî, zahirde halk ile, batında Hak ile olan vb. Kelimerle (Uludağ 2005, 322) açıklamıştır.

Kur'ân'da ve hadislerde geçmeyen sūfî kelimesinin bir unvan olarak kullanılmasının sebebi hakkında yine değişik görüşler bulunmaktadır. Kelimenin kökünü meşic-i nebevinin bir köşesinde eğitim gören “ehl-i suffe”ye, Allah katında ve ibadette ilk sırada olduklarını ifade etmek üzere “saff-ı evvel” terkinindeki “saff” kelimesine, güzel sıfatlara sahip bulduklarına işaretle “sıfat” kelimesine, kalp temizliğine önem verdikleri için derunî temizliği ifade eden “safâ” ve “safvet” kelimelerine, birçok peygamberin tercih ettiği tevazuun sembolü olan yün elbise giydikleri için “yün” anlamındaki “sûf” kelimelerine ve bundan başka Arapça kökenli diğer bazı kelimelere dayandıranlar olduğu gibi Yunanca'da “hakîm, bilge” anlamına gelen “sophos” vb. başka dillereki kelimelere dayandıranlar bulunmaktadır.(Öngören 2009, 471; et-Tûsî 1996, 21-23)

Sûfî kişiliğe sahip zatların özellikleri sayılırken bazı vasıflardan bahsedildiği görülmektedir. Buna göre sūfînin sürekli daha iyi ve güzel vasıflara sahip olma gayreti içinde bulunması, yoklukta sabretmesi, varlıkta cömertlik etmesi, ayırım yapmadan herkese iyilikte bulunması, kötülöklere bile iyilikle karşılık vermesi, mal mülk, makam, şöhret gibi dünyevî unsurlara değer vermemesi gibi insanî ve ahlâkî özelliklere vurgu yapılır. Bunun yanında sūfî'nin dış görünüşünden çok iç dünyasının düzgün olması, nefsini terbiye edip kalbini saflaştırarak Hakk'a ermesi ve O'nun dostluğunu kazanması gibi mânevî özellikler dile getirilir.(Öngören 2009, 23)

Netice olarak gerek bilgiyi elde etmiş olan âlim, gerekse bildiklerini gösterişsiz bir şekilde yaşayan sūfî, İslâm kültürü içerisinde kendisine saygı duyulan, sözlerine itibar edilen, izlerinden gidilen örnek şahsiyetler olarak sunulur. Bu genel resmin Hoca Ahmet Yesevî'nin eserlerine de yansıdığını görmek mümkündür.

2. HOCA AHMET YESEVÎ'NİN ÂLİM VE SÛFÎ TIPLEMESİ

Hoca Ahmet Yesevî'nin din anlayışının, özü itibarıyla ihlas ve samimiyete dayandığını belirtmiştik. Onun âlim ve sūfî tiplemesi de bu genel çerçeve içerisinde yerini alır. Hoca Ahmet Yesevî Kur'ân-ı Kerim'in bilgiye ve âlime verdiği değeri kendi ifalarıyla dile getirmiş ve “hikmet” olarak adlandırılan şiirlerinde âlim ve sūfînin niteliklerini saymış ayrıca her iki kişiliğe uyan veya aykırı düşen vasıfları kendine has tarzı ile açıklamıştır.

2.1. Yesevî'nin Âlim Tiplemesi

Divân-ı Hikmet'ten bu genel çizgileri detaylandırarak önemli pasajlar bulmak mümkündür. Âlim kişilikte bulunması gereken önemli vasıflarlardan bazıları şu şekilde tasvir edilmiştir:

“Fel ya’lemûn el âlimûn”u okur âlim
Manasını bilmese olur zalim
Manasını bilenlerin giysisi aba
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarım ey.
Âlim odur hişt yaslanıp tahsil eylese
Gece gündüz Rabbine ağlasa
“Fel yedhakû” ayetini tefsir eylese
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarım ey.
“Fel yebkû kesiran” diye Allah söyledi
Manasını anlayan âlim durmadan ağladı
Ağlaya ağlaya gözleri kör oldu
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarım ey.
Âlim odur şeriatta sefer eylese
Tarikatın pazarına yerini koysa
Muhabbetin deryasından inci salsa
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarım ey.
Âlimim deyip kitap okur fakat mana okumaz
Çoğu ayetin anlamını hiç bilmez
Büyükleme, ben benliği dini tutmaz
Âlim değil cahildir dostlarım ey. (Yesevî 2010, 202)

Yesevî'nin çizmiş olduğu bu resimde yer alam âlim, olgu ve olayları sadece dış görünüşleriyle ele almaz, onların arkasındaki manaları araştırır. Dolayısıyla âlim vasfına sahip kişi, varlıkları sadece var olmaları itibarıyla değil, fakat neden ve kim tarafından var kılındıkları cihetiyle inceler. Bu inceleme onu nihayetinde evreni yaratıp yöneten Allah'a karşı saygı ve minnattarlık duygusuna yöneltir. O sebeple Yesevî'nin hikmetlerinde gerçek âlim, zahirle batını, şeriatle tarikatı, bilgi ile muhabbeti birleştiren kişi olarak tanımlanır.

Yukarıda aktarılan hikmetlerde âlimin vasıflarından biri de söylediklerini bilen ve hayatında bunu aşk ve huşu duygularıyla yaşantıya dönüştüren, bildikleriyle asla büyükleme ve kibir göstermeyen kimse olmasıdır. Bu anlayış Kur'ân-ı Kerimde “Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde derin derin düşünürler. “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru” derler” (Âl-i İmran, 3:191) ayetinin ifade ettiği anlamı yansıtmaktadır. Dolayısıyla âlim, evreni dikkatle inceleyen kimsedir; ancak dikkatini aynı zamanda gözlem ve incelemesinin işaret ettiği nokyata teksif edendir. Böyle olunca âlim, elde ettiği ilim ve araştırmalar sonucunda mükemmel ve hassas bir teraziyle yaratılmış bu evrenin tasdüflerle meydana gelebileceği, onu tasarlayıp yaratan yüce bir varlığın bulunması gerektiği düşüncesine ulaşır.

Hoca Ahmet Yasevi'nin aynı hikmetler dizisinde "can âlimi" ve "beden âlimi" tabirlerine yer verdiği görülmektedir:

İlim iki inci beden ve cana rehberdir
Can âlimi Hazretine yakındır
Muhabbetin şarabından içer
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarım ey.
Beden âlimi zalimlere benzermiş
Beraetin ayetinde çünkü buyurmuş,
Cehennem içinde dinmeden devamlı yanarmış
Zakkum zehri içip devamlı dostlarım ey.
Kul Hoca Ahmet âlimlerin hizmetini eyle
Âlimler sözünü işitip amel eyle
Amel eyleyip Hakk yolunda canını ver
Amelsizler Cemal görmez dostlarım ey.(Yesevî 2010, 203)

Görüldüğü gibi beden âlimi meselenin zahirinde, dış görünüşünde kalan kimsedir. Can âlimi ise işin ötesini, iç yüzünü ve gerçeğini görebilen kimsedir. Yesevî'ye göre gerçek âlim bu ikisini birleştiren kimsedir. Hoca Ahmet Yesevî, gerçek âlimlerin sözlerini dinleyip gittikleri yoldan gitmenin ve onlara saygı ve hizmet etmenin gereğine değinmiştir. Bu sözler, tasavvuf yolunun yolcularının kesinlikle ilim ve âlimin yolundan gitmeleri gerektiği vurgusunu öne çıkarmaktadır. Günümüzde bu yolu çokça istismar eden tasavvuf kılıklı tacirlerin yol açtığı yaraları dikkate aldığımızda bu uyarıların günümüze çok şeyler söylediği görülür. Hacı Beştaş-ı Veli'ye nispet edilen "ilimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır"(Aktürk t.y., 232) sözü tam da Yasevi'nin kasteddiği manayı ifade etmektedir.

Hoca Ahmet Yesevî günümüzün hastalıklarından biri olan ilmin isitismarı konusuna değinerek, âlimin sırf Allah rızası için ilim öğrenmesi gerektiğini belirtmiş ve ilmin mal, para, makam, şöhret gibi dünyevi zevkler için istismar edilmesini ayıplamıştır. O, hikmetlerinden birinde çeşitli meslek sahiplerinin ahiretteki sorgulamalarını temsili bir anlatımla dile getirmiştir. Bu temsile göre insanlar içerisinde ilk defa hesaba çekilecek olanlar âlimlerdir. Yüce Allah'ın "ahiret için ne hazırladın?" Sorusuna karşı âlimin, ilim öğrendiğini ve bu konudaki zorluklara katlandığını söylemesi üzerine Allah ona şöyle der:

Allah dedi: "Kulum, bunu yalan dedin,
Ne zaman benim rızam için ilim öğrendin?
Yatsan-kalksan hazır idim, her iş tuttun
Ağlayıp yürü, göz yaşının riyası yok.
Söyle idin ilim öğrenip ulu olsam,
Halk içinde onca izzet-hürmet görsem,
Dünya yığıp yesem-içsem, oynayıp gülsem..."
Ağlayıp yürü, göz yaşının riyası yok.(Yesevî 2010, 327-28)

Elbette bilginin, bilhassa dini bilginin sadece halk nazarında itibar elde etmek ve ondan nemalanmak için tahsil edilmesi erdemli bir davranış olmaz. Ancak Allah rızası veya gerçeğin gün yüzüne çıkması, doğru bilginin insanların yararına sunulması gibi yüce gayeler için ilim tahsil eden kimsenin ayrıca bundan maaş alması ve geçimini sağlaması sanıyoruz kınanacak bir durum olmaz. Çünkü bilimsel faaliyetler günümüzde insan hayatının tamamını kapsamaktadır. O sebeple bilimsel faaliyetten ücret alması ayıplanacak bir husus değildir. Yesevî'nin kınadığı âlim tipi, bilsini gösterişe dönüştüren ve söylediklerini bilmeden halkı aldatarak onlardan menfaat devşiren kimselerdir. İmam-ı Azam Ebu Hanife de bir şeyi tam anlamadan onu kötü amaçlar için kullanmanın yanlışlığına değinmiştir. O, “Bilmediğin şeyin peşine düşme, çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi bundan mes’uldür (İsrâ, 17:36). âyetinin “gerçek olarak bilmediğini söylemeyi” ifade ettiğini ve Allah’ın, kesin bilgi olmadan zan ile konuşmaya, incitmeye, herhangi bir kimseye iftira atmaya ruhsat vermediğini belirtir.(Ebû Hanîfe 1992, 23)

Hoca Ahmet Yesevî'nin dikkat çektiği hususlardan biri de âlimin bildiklerini kendi hayatına aktaran kişi olması gerektiğidir. Bir şiirinde şöyle der:

Amel işleyen âlimler dinimizin çırağı
Burak biner mahşerde eğri koyar borkünü
Amel işlemeyen, “kâl” ilmını okuyup başka birşey bilmeyenler
Arkasına yükler kırk eşeğin yükünü...
Hocayım deyip laf vurma bu dünya dayanıksız
Biliyorum deyip söyleme gönlündeki çirkini.(Yesevî 2010, 181)

Yesevî'ye göre ilmiyle âmil olan âlim etrafını dinin hakikatleriyle aydınlatan kişidir. Ona göre bildiklerini yaşama geçirmeyen ve zahir ilmını okuyup ötesine geçememiş âlim kılıklı kimseler, arkasına kırk eşeğin yükünü yüklenmiş ve bu ağırlığın altında ezilen kimse gibidir. Yesevî bu örneği Kur’ân-ı Kerim’den ilhamla göstermektedir. Zira Kur’ân’da İsrailoğullarına hitaben şöyle söylenir: “Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir” (Cuma, 62:5).

Hoca Ahmet Yesevî, buraya kadar sayılan vasıfları taşımayan fakat âlimlik taslayan kimseleri şiddetle eleştirmiştir. Divân-ı Hikmette kendi konum ve görevleriyle ters düşen kadı, müftü, yönetici ve dindarlar net ifadelerle tenkid edilmiştir. Bir şiirinde şöyle der:

Kadı olan âlimler, para rüşvet yiyenler,
Öyle kadı yerini sakar ateşinde gördüm.
Müftü olan âlimler, haksız fetva verenler,
Öyle müftü yerini Sırat köprüsünde gördüm.
Zâlim olup zulmeden, yetim gönlünü ağrıtan,
Kara yüzlü mahşerde, kolunu arkada gördüm.
Cemaate gitmeyip, namazı terk eyleyenler
Şeytan ile bir yerde, derk-i esfelde gördüm.(Yesevî 2010, 156)

Şu halde Hoca Ahmet Yesevî'nin bakışı ile erdemli ve gerçek âlim, olayların zahiri yanında, iç yüzünü, hakiaktini de araştırıp bilen, ilmi ile yaşantısı birbirine uyan, ibadetlerini ihlas ve samimiyetle yapan, aşk ve muhabbetle Allah'ı zikreden kişidir. Bunun tam aksine âyet ve hadisleri anlamadan hoacalık taslayan(Yesevî 2010, 71), Kur'ân okuyup amel kılmayan(Yesevî 2010, 64, 192), doğru dürüst okumayan fakat yarım bilgisini çeşitli dünyalıklar için istismar eden ve ömrünü senlik-benlik davasıyla geçirenler(Yesevî 2010, 193) de tiplerinin kötü örnekleridir ki onun deyimi ile bunlar "sahte âlim"lerdir.

2.2. Yesevî'nin Sûfî Tipleme

Hoca Ahmet Yesevî'nin hikmetlerinden, yukarıda âlim için öngörülen vasıfların aynı zamanda sûfî için de gerekli görüldüğü anlaşılmaktadır. Mesela âlimde ilim ve amelin bulunması şart olduğu gibi sûfide bulunması da şart koşulmuştur. Bu bağlamda Yesevî'nin bilgisiz ve ahlaki yaşantısı düzgün olmayan kimselerin şeyhlik taslamasından şikayetçi olduğu görülmektedir. O, bu konuda şöyle der:

Ahir zaman şeyhlerinden söz edeyim,
İman-İslâm bilmeden şeyhlik kılar imiş,
İlim öğrenmez, amel eylemez, mana anlamaz,
Ahiretde kara yüzlü olur imiş.
Şeyhim diye mihrab içre otururlar
Halka içre halka zahmet yetirirler
Hay u Hu deyip sermestliğin bildirirler
Öyle cahil nasıl şeyhlik kılar imiş.(Yesevî 2010, 308)

Şu halde Yesevî'ye göre ilimsiz ve amelsiz şeyh olunmaz. Şeyhlik veya sûflik yolunda olanların öncelikle iman ve İslâm'ı bilmesi, bildikleriyle de amel etmesi lazımdır. Ancak Yesevî'ye göre, zahiri ilmi temsil eden şeriat ilmi tek başına yeterli değildir. Zahiri ilmin yanında kendisiyle eşyanın hakikatine vakıf olunan ilimlere de ihtiyaç vardır. Hoca Ahmet Yesevî'ye göre sûfî olabilmek için şeriat, tarikat, hakikat ve marifet kapılarını ve bu kapılardan her birindeki 40 makamı bilmek ve uygulamak gerekir.(Eraslan 2016, 50) Bu konuya hikmetlerinde şöyle değinmiştir:

Tarikate şeriatsız girenlerin
Şeytan gelip imanını alır imiş.
İşbu yolu pirsiz iddia eyleyenleri
Şaşkın olup ara yolda kalır imiş.
Şeriati, tarikati bileyim desen,
Tarikati hakikate ulayım desen,
Bu dünyadan inci ve cevher alayım desen,
Candan geçen seçkinleri alır imiş.(Yesevî 2010, 244)

Bu ifadeler, kişinin zahiri ilimleri, dini anlamda şeri ilimleri elde etmeden tarikat ve marifet iddiasında bulunmanın yanlışlığına işaret etmektedir.³ Bu sözlerin yaşadığımız döneme önemli mesajlar verdiği görülmektedir. Zira günümüzde malesef yerden mantar biter gibi şeyhler türemekte; bunlar insanların ümit ve isteklerini istismar etmekte ve süslü sözlerle onları adeta büyülemekte, böylece dini duygularını istismar etmektedirler.

Hoca Ahmet Yesevî'nin bütün hikmetlerine egemen olan ihlas ve samimiyet vurgusu, sûfiler için olmazsa olmaz bir niteliktedir. Yesevî sûfilik yoluna giren kimsenin şan, şöhret ve dünya malı için değil sadece Allah rızası için bu yola girmesi gerektiğine işaret etmiştir:

Nam ve nişan hiç kalmadı, lâ, lâ oldum;
Allah zikrini diye diye illâ oldum
Halis olup, muhlis olup lillâh oldum;
Fenâ fillah makamına geçtim ben işte.(Yesevî 2010, 67)
İhlas gerek ey talip aşık olsan
Candan geçip sıkıntı çekip sadık olsan
Ondan sonra dergahına layık olsan
Layık olmadan cemalini görse olmaz.(Yesevî 2010, 262)

Şüphesiz bu ifadeler tasavvufun kendine mahsus kavramlarıyla dile getirilmiştir fakat dindarlığın samimi ve safiyane duygularla yaşanması gerektiğine yapılan vurgu her müslüman için geçerlidir. Hoca Ahmet Yesevî'nin hikmetlerinde dikkat çeken hususlardan biri de ahlaki erdemlerin sıkça dile getirilmesi ve bu erdemlerden yoksun olanların âlim ve sûfi olmaktan yoksun sayılmasıdır. Yesevî, bilhassa Fakr-nâmesinde dört kapı kırk makam olarak bilinen aşamaları geçmeden sûfi olunamayacağını söyler ki bunlar ilim, ibadet, ahlak ve riyazet açısından oldukça sıkı örgülenmiş aşamalardır. Bunların tek tek izah edilmesi bu makalenin sınırlarını aşar. Özellikle ahlaki erdemleri yansıtan vasıflardan bazılarını özetlememiz gerekirse, Yesevî'ye göre sûfi, kanaat ve sabır ehlidir; başkasından yemek ve içmek dilenmez; kaba dokumayı atlastan üstün tutar; gündüz oruç tutar, gece namaz kılar veya Kur'ân okur. Sûfi ihlas sahibir; nafile namazı terk etmez; Allah'a karşı korku ve ümit içerisindedir; ibadetlerini asla halka karşı gösteriş olsun diye yapmaz. Sûfi, özünde ve sözünde doğruluktan ayrılmayan kişidir; nefisini yok etmiştir; alçak gönüllüdür. Sûfi her nereye baksa Hakkı görür(Eraslan 2016, 50-55); Cennet umurunda değildir; Allah'ın cemalini görmedikçe hûrî ve köşklere bakmaz. Sûfi o kimsedir ki her işten gönlü soğuk olmalı, nefis ve şehvetlerden arınmış olmalı, davranışları temiz olmalı, içi pişkin, gözü her iki dünyaya kapalı, kafası aydınlanmış olmalıdır.(Eraslan 2016, 56)

³ Yesevî, Divan-ı Hikmet, 264 Marifetin minberine binmeyince, Şeriatın işlerini bilse olmaz, Şeriatın işlerini tamam eylemeyince, Tarikatın meydanına girse olmaz.

Doğru yürüyen âşıklardan Allah'ın râzı olduğunu söyleyen Yesevî(Yesevî 2010, 243), gösterişe, riyaya, şekilciliğe dayanan ve Allah rızasından ziyade dünyevi çıkarları hedefleyen sahte sâfilîği şiddetle tenkit etmiştir.

Dervişim deyip ibadet eyler halk içinde;
Riya eyleyip dolaşip yürür orada burada;
Allah için ibadet eyleyen derviş nerede?
Gerçek dervişler dağ ve ovayı mekân eyler.(Yesevî 2010, 280)
Sahte derviş beyanını söyler sana,
Elde tesbih, gönülde hile, fikri para,
Akıllı isen, ihlas kılma zinhar ona,
O nâdândan hiç kimsenin behre aldığı yok.(Eraslan 2016, 49-50; Yesevî 2010, 335)
Ahir zaman şeyhi düzeltir dış görünüşünü
Züht ve takva kılmayıp bozar iç âlemini
Keramet der gaflet uykusunda gördüklerini
Riya ile halka kendini satar dostlar.(Yesevî 2010, 206)

Yesevîye göre şeyh odur ki bir yerden yardım alsa, haketmiş olanlara verir. Eğer alıp kendisi yese, murdar et yemiş gibi olur. Eğer elbise yapıp giyse, o elbise eskiyene kadar Hak Teâlâ (onun) namaz ve orucunu kabul etmez. Eğer aldığı yardımdan ekmek yapıp yese, Hak Teâlâ onu cehennemde türlü azaba uğratar. Ve eğer öyle şeyhe bir kişi itikat etse (inansa) kâfir olur; öyle şeyhler mel'undur. Onların fitnesi Deccal'den beterdir. Şeriaten tarikatten, hakikitten, marifetten uzaklaşmışlardır.(Eraslan 2016, 49) Sanıyoruz burada kafir olur ifadesi "Allah'a nankörlük etmiş olur" yani Allah'ın verdiği nimetleri görmezlikten gelmiş olur manasındadır. Yoksa onun Hanefî geleneğe sahip olmasından dolayı bu tür kimleseri itikadi anlamda kâfir saydığımızı düşünmüyoruz.

SONUÇ

Hoca Ahmet Yesevî'nin âlim ve sâfi tiplemesi, onun dindarlık anlayışını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ona göre âlim, herşeyden önce ilim tahsilini sağlam bir şekilde yapan ve muhkem bilgiler sahip olan kimsedir. Ancak âlim olgu ve olayların sadece dış görünüşüyle ilgilenmez, oradan daha derin anlamlar çıkarmaya çalışır. Ona göre âlim, ilmin işaret ettiği tanrıya ulaşan ve ona minnattarlık duyan kimsedir. Hoca Ahmet Yesevî'nin çizdiği âlim portresi, ilim sahibi olmasının yanında hakikate âşik; irfan, edep ve ahlak sahibi; ilmiyle âmil, samimi ve mütavazi kimsedir.

Bugün ilimlerini paraya, mala, şöhrete dönüştüren, lüks ve israf içinde yaşayarak tam anlamıyla dünyevileşen, kitlelerin dini duygularını istismar ederek devletine, milletine hainlik eden hoca kılıklı adamları gördükçe Ahmet Yesevî'nin bu uyarılarının ne kadar değerli olduğunu görmek gerekir.

Aynı şekilde onun sūfi kimliği hakkında söyledileri de modern dünyamızın iki yüzlü sahte dindarlık hastalığına çare olabilecek niteliktedir. Yesevî'ye göre, tasavvuf yolunu takip edenlerin her şeyden önce ilim sahibi olması gerekir, şeriat bilgisinin yanında marifet ve hakikat bilgisini de elde etmelidir. Sūfi aynı zamanda amel, ibadet ve güzel ahlak sahibi, herşeyden daha önemlisi Hakka ve Halka karşı samimi ve ihlaslı kimsedir.

Hoca Ahmet Yesevînin âlim ve sūfi tiplmesi üzerinden, onun dindarlık algısını özetlemek istersek bu anlayışı tek kelimeyle ihlas ve samimiyet olarak dile getirmemiz mümkündür. Yesevî'nin belkide en çok eleştirdiği husus tutarsız dindarlık meselesi olmuştur. Yesevî Divan-ı Hikmet'inde sıklıkla, ilim ve irfandan uzak, ilmiyle âmil olmayan âlimleri, yanlış fetva veren müftü ve kadıları, halkına zulmeden yöneticileri, sırtına aba giyip halkın parasına, malına ve mülküne göz diken sahte şeyleri şiddetle eleştirmiştir.

Yesevînin eleştirdiği "sahte dindarlık" olgusu malesef günümüzde büyük bir sorundur. Hatta günümüzde din üzerinden insanları aldatma araçları daha da çoğalmıştır. O sebeple Yesevî'nin bütün bu uyarıları aynı zamanda günümüz insanı için önem arz etmektedir. Çünkü ilim ve tasavvuf kisvesi içinde işi ticarete dönüştüren insanlar gerçekten İslâm dinine büyük zararlar vermektedirler.

Son olarak Yesevî'nin çizmiş olduğu âlim ve sūfi tiplmesinin kendine özgü karakterleri olsa da, bunların bütünüyle iki ayrı kimlik olmadığını belirtmemiz gerekir. Tam aksine onun din anlayışı madde ile manayı, akıl ile aşkı, ilim ile ameli, ibadet ile ihlası birleştiren bir içeriğe sahiptir. Bu, İslâm'ın doğru anlaşılması adına çok önemli bir yaklaşımdır. Çünkü aşkı ve anlamı ihmal eden katı rasyonalizm ile akıllı ve dinin kurallarını ihmal eden bâtınîlik, İslâm'ın hedeflediği bir din anlayışı olamaz. İslâm medeniyetinde bu dengeye daima dikkat edilmiştir. O sebeple Yesevî'nin zahirle batını, akıl ile aşkı dengeleyen tutumu medeniyetin maddi ve manevi unsurlarını birleştirmesi açısından son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- Aktürk, Hamit. “Değişen Etkisiyle Alevî Düşüncesinde Hacı Bektaş Veli”. Jass (The Journal of Academic Social Science Studies) 30(Winter I 2014): 225-35.
- Ebû Hanîfe, Nu‘mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh. 1992. el-Âlim ve'l-Müteallim (İmam-ı Azam'ın Beş Eseri). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları.
- Ebu'l-Muîn Meymun b. Muhammed en-Nesefî. 2004. Tabsiratü'l-edille fî usûli'd-dîn. 2. bs Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Eraslan, Kemal. 2016. Yesevî'nin Fakr-Nâmesi. Ankara: Ahmet Yesevî Üniversitesi.
- Kutluer, İlhan. 2000. “İlim”. Diyanet İslam Ansiklopedisi 22: 109-14.
- Öngören, Reşat. 2009. “Sûffî”. Diyanet İslam Ansiklopedisi 37: 471-471.
- Seyyid Mustafa Rasim Efendi. ts. Tasavvuf Sözlüğü (İstîlâhât-ı İnsan-ı Kâmil. İstanbul: İnsan Yayınları.
- es-Sülemî, Ebu Abdurrahman. 1981. Tasavvufun Ana İlkeleri. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- et-Tûsî, Ebu Nasr Serrâc. 1996. el-Lüma'/İslam Tasavvufu. İstanbul: Altınoluk Yayınları.
- Uludağ, Süleyman. 2005. Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Yesevî, Hoca Ahmet. 2010. Divan-ı Hikmet. Ankara: TDV Yayınları.

НАУКА И СУФИЙСКИЙ ТЕКСТ ХОДЖА АХМЕДА ЯСАВИ

Аннотация

Ходжа Ахмет Ясави и его работа Дивани-Хикмет являются одним из важных источников, формирующих религиозное восприятие турецко-исламского мира. Понимание Ясави ислама имеет глубокий смысл; это обеспечивает понимание данной религии во всех аспектах. В этом смысле его понимание религии имеет содержание, которое сочетает в себе материю и значение, разум и любовь, знания и поступки, поклонение и посягательство. Резюме всего этого - простое и искреннее восприятие религии. В этом контексте, глядя на учёного и суфийскую типизацию Ходжи Ахмета Ясави, учёные и суфии, которые понимают сущность и слово, осознают то, что они знают или правят справедливо, и суфии, которые правильно формулируют свою сущность и воспевают Аллаха с любовью, являются хорошими примерами науки и суфизма. С другой стороны, лжеученые, которые не знают религию в истинном смысле, не понимают их смысла правильно, но обманывают людей, надевая тюрбан и мантии в стихах, и лживых суфиев, которые снова отталкивают публику и ухаживают за своей собственностью. В этой статье понимание религии Ходжи Ахмета Ясави будет раскрыто его учением и суфийским текстом, а значение этого понимания в наше время будет рассмотрено с разных точек зрения.

Ключевые слова: Ходжа Ахмет Ясави, Дивани-Хикмет, ученый, суфий, искренняя религиозность